

стоф Вагнер ; Стокгольмская школа экономики. – М. : Манн ; Иванов и Фербер, 2008. – 328 с.

2. Кьелл, Нордстрем. Бизнес в стиле фанк навсегда: Капитализм в удовольствие [Текст] / Кьелл Нордстрем, Йонас Риддерстрале ; пер. с англ. Кристоф Вагнер ; Стокгольмская школа экономики. – М. : Манн ; Иванов и Фербер, 2008. – 328 с.

3. Боголіб, Т. М. Економіка нового типу і суспільство [Текст] / Т. М. Боголіб // Формування ринкових відносин в Україні : збірник наукових праць. – 2007. — №3. – С. 59—62.

4. Турчина, В. М. Економічна сутність і специфічні особливості трансформацій у сфері праці в економіці нового типу [Текст] / В. М. Турчина // Вісник хмельницького національного університету. – 2008. — №2. – Т.2. – С. 187—192.

5. Белл, Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования [Текст] : [пер. с англ.] / Д. Белл. – М. : Academia. – 2004. – 788 с.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© Н.І. Єсінова, Є.М. Чаговець, 2009.

УДК 364. 044 (477)

О.А. Кулініч, канд. екон. наук, доц.

БЕНЧМАРКІНГ УКРАЇНИ ЗА ЯКІСТЮ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Досліджено поняття якості життя населення, розглянуто актуальні питання державного впливу на підвищення якості життя населення.

Исследовано понятие качества жизни населения, рассмотрены актуальные вопросы государственного влияния на повышение качества жизни населения.

In the article determination of concept of quality of life of population is explored, actual questions of state influence on upgrading of life of populations is considered.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Забезпечення високої якості життя своїх громадян — основне завдання сучасної демократичної держави, що покликана обслуговувати населення країни і виступає як інструмент реалізації бажань рядових громадян. По відношенню до суспільства держава бере на себе усвідомлену відповідальність за підвищення рівня життя населення, забезпечення соціальних гарантій і безпеки. Саме тому сьогодні надзвичайно актуальним стає державне регулювання якості життя населення.

Україні потрібна система розробки та оцінки державної політики, що базується на аналізі фактичних даних. Бенчмаркінг є важливим інструментом, який допоможе визначити обґрунтовані пріоритети політики та знайти рішення для основних проблем, використовуючи найкращі напрацювання інших країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державного регулювання якості життя населення розглядається різними авторами, зокрема, Л. Ноздріною, М. Кизимом, Є. Кушнар'євим, Ф. Узуновим, А. Єршовим, В. Постніковим. Проте більшість авторів, як правило, не розглядають це питання у розрізі бенчмаркінгу України за відповідністю показників соціальної сфери міжнародним стандартам.

Мета та завдання статті. Використовуючи бенчмаркінг соціально-економічних показників України з аналогічними показниками інших країн, оцінити якість життя населення, вивчити приклади максимальної успішності в певній сфері, зіставити досягнення країн, що мають схожі проблеми, перейняти позитивний досвід і вберегтися від негативного.

Результати такого порівняльного аналізу представити, вказуючи на найбільш проблемні й успішні аспекти якості життя в Україні, створюючи основу для встановлення державних пріоритетів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Філософія якості життя виходить на перший план в державній політиці та соціальній роботі в найбільш розвинених країнах світу, таких як Канада, Великобританія, Швеція, оскільки якість життя дозволяє здійснити інтегральну оцінку ефективності державного управління.

Україна виявляється надто унікальною, щоб обмежувати її проблемами та перспективи звичними аналогіями Польщі чи Росії. Де в чому вона має набагато більше спільного з найнесподіванішими країнами, ніж з найближчими сусідами. Україні так само треба призвичаюватись до знаходження у зоні постійного впливу сусіда-наддержави, як, скажімо, Канаді чи Мексиці, за структурою економіки вона найближча до Філіппін чи Колумбії, а виклики, пов'язані із ключовою роллю сировинних галузей, уподібнюють Україну Нігерії або Еквадору.

До країн, порівняння з якими природне для України, насамперед треба віднести країни СНД та Центральної Європи. Свого часу ці країни постали перед проблемою переходу до ринкової економіки та демократичного врядування. Кожна має унікальний досвід успішних чи невдалих реформ і змін. Необхідність конкурувати за інвестиції та нові ринки збуту робить корисним порівняння України з іншими країнами що розвиваються, особливо з так званими *emerging markets*. Уважне

вивчення їх досвіду здатне збагатити політичні рекомендації нетривіальними прикладами та новаторськими підходами.

Порівняння з країнами "золотого мільярду" необхідне для ознайомлення з найефективнішими моделями розвитку соціальної сфери. Йдеться про зовсім різні країни, відмінні за географічними, культурними, політичними ознаками, але спільні у забезпеченні високої якості життя своєму населенню. Більшість із них об'єднує Організація економічного співробітництва та розвитку, але також далеко не всі — наприклад, ОАЕ, чи Ізраїль. Таке розмаїття моделей успіху спонукає до ретельного відбору прикладів для наслідування, адже заперечує універсальність будь-яких висновків та рекомендацій.

Порівняння виключно з найкращими країнами, як це, наприклад, робиться в Канаді, аналітично не виправдане через великий розрив між Україною та розвиненими країнами. Проте, Україна не настільки відстала, щоб обмежувати свій кругозір країнами "третього світу". Наше сприйняття високої якості життя, так само як і стандарти споживання, ближче до Євросоюзу і США, ніж до злидених африканських чи азійських країн, де не вистачає харчів, питної води та елементарних ліків. У забезпеченні якості життя своїх громадян Україна прагне сягнути рівня розвинених країн, проте так само ретельно має досліджувати досвід країн, що розвиваються, аби використати їх здобутки та уникнути їх помилок.

В нашому дослідженні не застосовано обмежень у виборі країн для порівняння, для того, щоб уникнути упереджених висновків через включення України до певної групи країн. Чим більше будь-яке звуження кола країн, тим неминуче це призведе до втрати певної частини міжнародного досвіду та успішних моделей розвитку, що служитимуть основою рекомендацій. Водночас є кілька країн, на які вказує більшість критеріїв обрання вибірки: таких як головні торговельні партнери України, схожий індекс людського розвитку та членство у певних міжнародних організаціях. Ці країни – Казахстан, Німеччина, Польща, Росія та Туреччина.

Певна кількість країн була виключена з вибірки через нестачу надійних та доступних для порівняння статистичних даних. Це обмежило вибірку 63 країнами.

За результатами порівняльного аналізу Україна посіла 57 місце із 63 можливих. Середній бал України з якості життя становив 3,24 із 5 можливих. У рейтингу країн Україна розділила з Молдовою 57 місце із 63, випередивши Індію, Казахстан, Македонію, ПАР і Парагвай. Найгірші результати з охорони здоров'я, а порівняно непогані — з освіти. Водночас результати України в усіх сферах досить посередні, що погі-

ршує її становище щодо інших країн, які компенсують свої невдачі в одних сферах успіхами в інших [1].

Так, у рейтингу країн з охорони здоров'я результати України найменш успішні – у неї 62 місце. З добробуту ми на 52 місці. З довілля Україна розділила 49 місце з Азербайджаном, Білоруссю, Грецією, Ісландією, Росією, США, Угорщиною і Чехією. У сфері суспільства – 44 місце разом з Естонією, Македонією, Пакистаном, і Уругваєм. З освіти наш рейтинг найвищий – 34 місце, розділене з Литвою, Росією і Чилі [1].

Перша третина рейтингу не містить жодних несподіванок. Тут закономірно присутні найбільш розвинені й успішні країни, аналогічно оцінені іншими рейтингами, наприклад індексом людського розвитку ООН. Водночас країни, які традиційно обирають за основу економічний розвиток, такі як Великобританія і США, відчутно програють соціально орієнтованим і екологічно відповідальним державам, наприклад Канаді чи Швеції.

Друга третина рейтингу найбільш строката. Вона об'єднує такі несхожі країни як Італію і Білорусь, Уругвай і Туніс. Багатьом з них ще далеко до світових взірців високої якості життя, проте запропонувати певні успішні моделі просування на шляху до збалансованого і сталого розвитку здатна чи не кожна з цих країн.

Країни-невдахи представлені в останній третині нашого рейтингу. Деякі з них демонструють переконливі темпи економічного зростання, інші можуть похвалитись освіченою робочою силою чи незайманим довіллям. Проте жодна не спромоглася збалансувати свій розвиток таким чином, щоб запропонувати своїм громадянам сприятливі умови для життя. Це твердження однаково справедливе для більшості країн з перехідними економіками, та економіками, що розвиваються, в тому числі й для України.

Якість життя в Україні оцінено як одну з найгірших серед усіх європейських країн, а також усіх країн колишнього СРСР, які увійшли до нашого рейтингу. Багато в чому така оцінка відповідає результатам аналогічних досліджень авторитетних міжнародних організацій: Україна посідає 78 місце зі 177 за Індексом людського розвитку ООН, 98 зі 111 за індексом якості життя журналу «The Economist», і 174 із 178 за індексом щастя Фонду нової економіки [2].

Бенчмаркінг було проведено за 35 показниками, підібраними таким чином, щоб охарактеризувати найбільш значущі параметри сфери, вимірюючи як ресурси, витрати й зусилля, так і результати політики.

Як джерело інформації для дослідження використовувались міжнародні бази даних з відкритим доступом. Вони містять взаємопорівнянні дані, що дає змогу уникнути проблем з методологічними відмінностями національної статистики різних країн. Дані за всіма показниками нормалізовано на підставі п'ятибальної шкали оцінки таким чином, що результати країн коливаються від «відмінно» до «незадовільно». Отримані середні оцінки складаються в єдиний «індекс якості життя», який відображає відносні результати країн із забезпечення високої якості життя своїм громадянам (таблиця).

Таблиця – Табел ь успішності України [2]

Сфера	Параметр	Показник	Оцінки
1	2	3	4
Добробут	Економіка	ВВП на особу за ПКС, доларів США	3
		Рівень безробіття, %	4
	Ефективність	Час, необхідний для відкриття бізнесу, днів	3
		Енергоефективність, обсяги споживання енергоресурсів на 1 млн доларів США ВВП за ПКС	2
	Інноваційність	Індекс проникнення інформаційних технологій	2
		Витрати на дослідження і розробки, що фінансуються бізнесом, % ВВП	4
		Кількість дослідників, на 100 тис. осіб	4
	Середній бал		
Суспільство	Нерівність	Нерівність у доходах, коефіцієнт Джині	4
		Коефіцієнт гендерної нерівності у доходах	4
	Безпека	Кількість зареєстрованих навмисних вбивств, на 100 тис. осіб	3
		Кількість зареєстрованих пограбувань, на 100 тис. осіб	3

Продовження таблиці

1	2	3	4
Суспільство	Загрози	Коефіцієнт демографічного навантаження, на 100 осіб	5
		Незайнята молодь віком 15–24 років, %	3
		Індекс сприйняття корупції	2
	Середній бал		3,43
Охорона здоров'я	Здоров'я	Очікувана тривалість життя, років	3
		Різниця в очікуваній тривалості життя жінок і чоловіків, років	2
	Захворюваність	Смертність новонароджених, на 1000 новонароджених	3
		Кількість людей, що живуть з ВІЛ, віком 15–49 років, %	2
		Рівень захворюваності на туберкульоз, на 100 тис. осіб	2
Освіта	Ресурси	Сукупні витрати на охорону здоров'я, % ВВП	3
		Кількість лікарів, на 100 тис. осіб	5
	Спосіб життя	Споживання алкогольних напоїв, літрів на душу населення	2
		Частка тих, хто регулярно палить, % від загальної кількості населення віком понад 15 років	3
	Середній бал		2,78
	Якість	Кількість іноземних студентів у країні, осіб	4
		Середня тривалість навчання, років	3
		Індекс корумпованості системи освіти	2
	Ресурси	Сукупні витрати на освіту, % ВВП	4
		Співвідношення учнів і вчителів у початковій школі	4
Частка робочої сили з вищою освітою, %		5	
Середній бал		3,67	

Продовження таблиці

1	2	3	4
Довкілля	Навантаження	Викиди вуглецю, тонна на особу	3
		Викиди вуглецю, тонна на 1 млн доларів США ВВП	2
		Антропогенні викиди NO _x , на одиницю населеної території	5
		Антропогенні викиди SO ₂ , на одиницю населеної території	3
	Політика	Частка території країни, що має природоохоронний статус, %	3
		Участь в міжнародних договорах з охорони довкілля	3
	Середній бал		

Докладний аналіз показників України за розрахунками МЦПД в кожній із сфер дозволить зрозуміти причини настільки низької успішності.

Добробут оцінено за показниками економіки, ефективності та інноваційності. Ключовою проблемою в цій сфері виявилась ефективність. У країні непогані макроекономічні й інноваційні показники, проте ці переваги використовуються нерационально. У результаті Україна не реалізує свого потенціалу і програє менш економічно розвиненим країнам.

В Україні – один з найнижчих у світі показників енергоефективності. Частково це пояснюється структурою економіки, де переважають енергомісткі підприємства металургії та хімічної промисловості. Утім, житлово-комунальне господарство також вкрай нерационально споживає вугілля, газ і електроенергію. Невідповідність цін енергоресурсів їхній вартості – головна причина збереження енергозалежної та вразливої до зовнішніх шоків структури економіки.

Неефективно використовуються не тільки матеріальні ресурси: величезний науковий потенціал України не отримує гідного застосування. Маючи велику кількість дослідників і вчених, Україна наразі не може похвалитися значущими в масштабах економіки наукомісткими галузями або експортом продукції з високою доданою вартістю.

Неготовність української науки вирішувати завдання в практичній площині та створювати додану вартість – одна з причин невдач на інноваційній ниві. Про це свідчить надзвичайно мала кількість публікацій наших вчених у закордонних наукових виданнях і зареєстрованих Україною патентів у всесвітньо визнаних патентних організаціях.

Інша перешкода застосуванню інноваційного потенціалу – недостатній захист прав інтелектуальної власності.

Українське суспільство розглядалось крізь призму нерівності, безпеки та загроз. Корумпованість породжує високий рівень недовіри до основних інститутів влади, у тому числі до правоохоронних органів і судової системи, що свідчить про низьку якість послуг, які надає держава.

Слабким місцем українського суспільства також є рівень криміногенності. Щоправда, статистичні дані за кількістю зареєстрованих злочинів не викликають абсолютної довіри. Насамперед це пов'язано з проблемою різних визначень правопорушень та рівня суворості у застосуванні законів.

Щодо інших загроз, певну занепокоєність викликає кількість незайнятої молоді, тобто такої що ані навчається, ані працює. Це вказує на потенційну можливість загострення соціальної напруги, суспільних потрясінь, оскільки молодь зазвичай є найбільш соціально-рухливою та схильною до радикальних дій частиною соціуму. Що більше, виключення молоді з виробничих відносин зменшує конкурентоспроможність країни та підриває її економічний потенціал.

З погляду суспільної нерівності Україна є досить сприятливим місцем для життя. Проте така ситуація і досі залишається притаманною більшості країн колишнього СРСР.

Україна має низький рейтинг щодо гендерної рівності. Крім великої різниці у доходах між чоловіками та жінками (українські жінки заробляють 53% того, що отримують чоловіки) існують численні свідчення гендерного насильства та незбалансованого представництва у законодавчих та виконавчих органах влади. Україна просунулась вперед, у порівнянні з іншими країнами СНД, у забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: прийнято відповідний рамковий закон, діє спеціально уповноважений орган – Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту. Проте, механізми забезпечення гендерної рівності схоже не працюють ефективно.

Демографічна структура суспільства в Україні нині сприятлива у порівнянні до більшості інших країн у вибірці. Відносно низьке співвідношення непрацюючих до економічно зайнятих сприяє стабільності бюджету і полегшує здійснення соціальних реформ, у тому числі продовження пенсійної реформи. Утім, тенденції скорочення і старіння населення вказують на те, що така ситуація недовговічна. Якщо не скористатися нею зараз, завдання реформування системи соціального забезпечення дуже ускладниться, оскільки демографічне вікно можливостей закриється.

Охорона здоров'я виявилась найбільш проблемною сферою в Україні. Ми виділили такі її компоненти: здоров'я, захворюваність, ресурси та спосіб життя. Найбільшу занепокоєність викликає рівень захворюваності населення, насамперед на СНІД і туберкульоз. Водночас якщо СНІД є однаково складним викликом для охорони здоров'я всього світу, то туберкульоз – цілком вибітозна хвороба – серед усіх європейських країн має характер епідемії тільки в Україні.

Спосіб життя та високі показники смертності негативно позначилися на стані здоров'я українців.

У країні низька очікувана тривалість життя, висока дитяча смертність. Виклик для України становить різниця в очікуваній тривалості життя жінок і чоловіків: чоловіки живуть менше за жінок, і ця різниця одна з найбільших у світі (11 років).

Сфера освіти в Україні є порівняно благополучною, як за якістю послуг, так і за забезпеченістю ресурсами. Рівень забезпечення української системи освіти матеріальними та людськими ресурсами цілком прийнятний. Проте недостатня за світовими мірками тривалість повного циклу освіти дещо знецінює дипломи, отримані в Україні, та ставить під сумнів нашу конкурентну перевагу у великій частці робочої сили з вищою освітою.

Високий показник присутності іноземних студентів свідчить про конкурентоспроможність української освіти. Утім, така популярність великою мірою інерційна і збереглася з часів СРСР завдяки налагодженим зв'язкам і традиціям співпраці. Цілеспрямованої політики із залучення іноземних студентів у країну не існує.

Аналіз довідля здійснювався за аспектами навантаження та політики. Екологічна ситуація – традиційно слабе місце для України. Адже високий рівень навантаження на довідля не компенсується ефективною політикою з його захисту.

Україна займає останні місця у сфері довідля і охорони здоров'я. Хоча вплив поганого довідля на здоров'я населення та очікувану тривалість життя до кінця не вивчено, імовірно існує зв'язок між поганою якістю повітря та здоров'ям населення.

Висновки. Україна справляє враження більш благополучної країни, ніж на те вказує її надзвичайно низька позиція в рейтингу якості життя. Така невідповідність може пояснюватися розбіжністю, характерною для України: за стилем життя і стандартами споживання це цілком європейська країна, проте за якістю суспільних послуг і ефективністю політики вона значно поступається розвиненим країнам.

В Україні гостро проявилася проблема, тою чи іншою мірою характерна для всіх країн з перехідною економікою. Наша країна ще не

має здобутків, яких досягли розвинені країни, таких як високий добробут, ефективні системи освіти й охорони здоров'я. Водночас вона вже позбавлена переваг країн, що розвиваються: соціального капіталу традиційного суспільства, сприятливої екологічної та демографічної ситуації. Україна має низький рівень ВВП на особу та очікуваної тривалості життя і водночас – негативний приріст населення і забруднене довкілля.

Великі обсяги фізичних ресурсів – землі та природних копалин, а також високий транзитний потенціал – вичерпаються в Україні ще не скоро, але інтелектуальні ресурси, як і сприятлива демографічна структура, дуже недовговічні. Капітал та інфраструктура, успадковані від бывшего СРСР Україною, вже вкрай застаріли.

Утім, можливість покращити свою позицію в рейтингу якості життя є завжди. Приклади країн, які довго були "у хвості", але зуміли здійснити ривок, загальновідомі – це Японія, Південна Корея і Китай. Такий процес займає десятиріччя, проте власне перші кроки найважливіші та найпомітніші [3].

Ефективність – ключова ідея, яка може об'єднати зусилля уряду з реформування економіки і соціальної сфери. Рациональне використання наявних природних і інтелектуальних ресурсів здатне помітно примножити добробут громадян України і підвищити якість їхнього життя. Важливу роль у цьому відіграє розвиток інституцій, наприклад, системи медичного страхування.

Результативне проведення реформ потребує встановлення чітких пріоритетів державної політики. Аргументоване та прозоре їх визначення ґрунтується на аналізі фактів. Бенчмаркінг України за якістю життя дозволяє застосувати поінформований підхід до виявлення соціально-економічних сфер, що найбільше потребують поліпшення, і визначити, яку дистанцію країні потрібно подолати для досягнення бажаних цілей.

Список літератури

1. Статистична інформація щодо основних показників соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://ey.kubagro.ru/2008/02/14>>.

2. Статистична інформація щодо основних показників соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.krupnov.ru/5/42-1.shtml>>.

3. Статистична інформація щодо основних показників соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.un.kiev.ua/esdp/disks/disk1/010301ukr.htm>>.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© О.А. Кулініч, 2009.